

Johannes Steenstrup blev 90 år gammel og var aktiv i sin forskning lige til det sidste. Også i andre henseender holdt han sig i form - cyklede således, til han var over de 80. Fra 1882 til 1917 var han professor ved Københavns Universitet. Ved f.eks. at holde forelæsninger om "de Danskes Forhold til Naturomgivelserne" fra begyndelsen af historisk tid til samtiden (1905) viste han sans for de lange linier i historien, før begrebet var opfundet. Han virkede dog mere gennem sit forfatterskab end gennem sine forelæsninger. Hans "stammende sætninger mindede om et ikke alt for vel udarbejdet system af hikke," skriver Jeppe Aakjær (Før det dages, 1929, s. 176). - Fotografi i Det Kongelige Bibliotek.

Johannes Steenstrup som folkevise- og stednavneforsker

Jon A.P. Gissel

Fortid og Nutid oktober 1993, hefte 3, s. 215–234.

Allerede i sin samtids historikermiljø stod Johannes Steenstrup som en respekteret, men isoleret skikkelse. Eftertiden har været tilbøjelig til at overse ham, fordi interessen har koncentreret sig om den radikale historikertradition, der blev grundlagt af Steenstrups samtidige Kr. Erslev. Jon A.P. Gissel argumenterer i denne artikel for, at Steenstrup forstås bedre og fremstår mindre isoleret, hvis man ser ham i sammenhæng med hans konservative åndsfæller inden for andre fagområder – her navnlig Ernst von der Recke. Steenstrups synteseevne, hans tværfaglighed og hans bevidsthed om alt intellektuelt arbejdes tidsbundet er træk, som må give hans forfatterskab øget interesse i dag; det samme gælder hans vilje til at se den danske kultur i en europæisk sammenhæng. Og hans kombination af intuition og kritisk sans skabte ikke en indre modsætning, men var dybt forankret i hans livs- og videnskabsopfattelse.

Jon A.P. Gissel, f. 1961, cand.mag. Adresse: Rugkærgårdsvej 12, 2630 Tåstrup.

Johannes Steenstrup (1844–1935) var en af de store skikkelser i dansk historieforskning i årtierne omkring århundredeskiftet, og hans interessefelt rakte langt ud over almindelig politisk historie. På en række områder, der bredt kan betegnes som kulturhistoriske, har han ydet en grundlæggende eller foregribende indsats; ud over de to emner, der behandles her, kan nævnes, at han fandt på at skrive om den danske kvindes historie på et tidspunkt, da det ikke var almindeligt blandt historikere at tage dette emne op. Steenstrup er ikke så kendt i dag, dels fordi eftertiden, inden for faget historie, har været stærkt fikseret på den samtidige Kr. Erslev, dels og i sammenhæng hermed fordi han som repræsentant for den nationale konservatismes grundholdning stod som en af en række forfattere, der var i opposition til tidens sejrende radikalisme, og som senere er blevet set gennem deres modstanderes briller. Ernst von der Recke, K.G. Brøndsted og Hen-

rik Scharling kan nævnes som andre eksempler.

Inden for folkevise- og stednavneforskningen har han nok altid været anerkendt.¹ Hans indsats inden for disse felter viser så stor indbyrdes lighed, både i fremgangsmåde og i resultater, at det vil være rimeligt at beskrive dem sammen. Derved skulle både hans metode og hans bredde blive belyst.

Inden dette vil jeg søge at placere Steenstrup i en større åndshistorisk sammenhæng ud fra to hovedsynspunkter: Hans stilling i forhold til en tradition inden for faget historie og hans stilling i forhold til samtidige åndsfæller – de konservatives situation efter 1870 – der naturligvis indgår i en større form for tradition. Endelig vil jeg give en oversigt over senere historikers omtale af Steenstrup.

Jeg skal understrege, at tanken er at skrive et stykke forskningshistorie, og at jeg ikke føler mig kompetent til at inddrage forskningens nuværende

standpunkter inden for folkevis- og stednavneforskningen.

Historismen

Steenstrup sluttede sig til den retning, som kaldes historismen. Den er mildest talt ikke noget entydigt begreb, men vil her blive behandlet med sekulariseringen som overordnet synsvinkel. Sekulariseringen eller verdsliggørelsen betegner tankegangens løsrivelse fra de religiøse rødder. Men den er et sammensat fænomen, der har strakt sig over flere århundreder og ofte ikke betegner et direkte brud med synsmåder og begreber, som står i forbindelse med den religiøse verdensopfattelse, men en opblødning af dem eller tværtimod en uhæmmet udvikling af dem, mens de religiøse rødder kappedes over. Ranke, der sagde, at "jede Epoche ist unmittelbar zu Gott", var vel ikke for intet opvokset i protestantismens og pietismens hjemland; kernen i de to bevægelser var jo det enkelte menneskes umiddelbare forhold til Gud.

Den bærende tanke i historismens brogede verden og i Steenstrups historiesyn er, at de historiske størrelser skal behandles som individualiteter, og dermed en afvisning af abstrakte generaliseringer. Historismens rødder må bl.a. kunne søges i den kirkelige historieskrivning mellem reformationen og den franske reformation, men det almindelige indtryk af den historiografiske litteratur er, at denne baggrund ikke har haft forfatterens interesse.² Det viser vel bare, at de selv er sekulariserede, derved at de skiller den gejstlige fra den verdslige historieskrivning. Tilsvarende har teologerne ikke beskæftiget sig meget med historiografi. Resultatet er, at det store område, som forbindelseslinierne mellem teologi og historieteori udgør, er et mindre udfor-

sket emne. Jeg tror ikke, man forstår meget af historismen uden denne baggrund. Her er nogle hovedpunkter:

I perioden 1500–1800 fremkom adskillelsen mellem gejstlig og verdslig historieskrivning bl.a. ved, at begge religionspartiers historikere koncentrerede sig om kirkens historie. Der kom også betydelige fremskridt i behandlingen af kilderne, som ikke mindst benediktinerne stod for. Tanker i selve reformationen om, at enhver burde læse Biblen selv, og om det almindelige præstedømme kunne også fremme mere individualistiske anskuelser. Hos yderliggående reformatriske skikkelser som Sebastian Franck (1499–1542) finder man tanker om, at Guds hensigter lettere kan forstås ud fra historien end ud fra Biblen, og at en rigtig selverkendelse er udgangspunkt for en virkelig tyding af historien. Senere fremdrog pietismen, der kæmpede på en dobbelt front mod to intellektualistiske modstandere, ortodoksien og rationalismen, stærkt den enkeltes personlige fromhed og empirien. Fysik og lignende videnskaber blev foretrukket som ledende til forståelse af Guds plan. Skriftfortolkningen (hermeneutikken) blev stillet i midtpunktet af det teologiske studium i stedet for dogmatikken. Og derfor får kirkehistorien en fremtrædende plads som udtryk for de troendes erfaringer og som noget, den enkelte kristne og ikke kun de lærde bør beskæftige sig med. Det er ikke nok at kende de ydre kendsgerninger, men det indre trosliv er afgørende, man søger mod en større psykologisk forståelse, samtidig med at der dannes sig en opfattelse af, at den historiske afstand gør det svært at forstå fortidens tænkemåde.

Den store pietistiske historiker Gottfried Arnold (1666–1714) prøvede at komme bag om kilderne og fremhævede kætterne på den officielle kirkes bekostning. Han søger den enkelte troende i historien; menneskenes sjæle er i centrum, personligheden er bevægende

kraft i historien – ikke forstanden, men den sjælelige grundretning, viljen. Han bruger erfaringsmæssige, historiske argumenter snarere end dogmatiske og arbejder med dokumentation, meddeler aktstykker m.m.

Johann Gottfried von Herder (1744–1803) er en nøgleskikkelse ved overgangen til det 19. århundredes historisme. Han er stærkt påvirket af pietismen i sit gennemførte individualitetsprincip, men samtidig viser sekulariseringen sig i, at han udvider det fra at gælde det enkelte menneske til også at gælde det enkelte folk. Begges væsen er i deres dybeste grund individuel, og forståelse af de andre kommer af forståelse af sig selv; enheden i mangfoldigheden kommer af enkelthedernes præg af Skaberen. Dette er vigtigt, fordi det individuelle hos det 19. århundredes historister, og navnlig de ældre, ikke er det tilfældige og private, men genstandens egentlige væsen, det uforgængelige, som kommer fra Gud. For Herder er den følelsesmæssige forbindelse mellem subjekt og objekt afgørende, erkendelsen er afhængig af følelsen; han opfandt ordet ”indføling(sevne)“.

Hos Herder findes organismetankens oprindelse: I barnet og i folkets tidlige periode lægges grunden til det, der kommer senere. Planten lutrer fremmed stof til dele af sig selv, grundlæggende ændringer kan ikke komme udefra; i det mindste må det oprindelige blande sig med det nye. Det samme vedbliver ikke at være det samme, men tempoet i udviklingen kan heller ikke sættes op. Denne vegetative udvikling ledes af Gud; alt liv er groende i kontinuitet, men forankret i Ham. Helhedsbevægelsen kommer kun i gang ved utallige små enkeltkræfters medvirken.

Det er ikke svært at se, hvorfor Herder havde interesse for folkenes urpøsi, han opfandt også begrebet folkevise. Det måtte så meget mere være tilfældet, som for ham den åndelige bevidstheds medium er sproget, og poe-

sien er menneskeslægtens modersmål. Der sker en betoning af det nationale; mennesket bliver kun menneske gennem sin plads i historien og traditionen. Folkeslagene bliver til det, naturen gør dem til. Individualitetsprincippet hos Herder hviler mere på en forestilling om naturnødvendighed end på en kristen tanke om viljens frihed.

Leopold von Ranke (1795–1886) er historismens hovedskikkelse, og hos ham er der endnu sammenhæng mellem det egenartede hele og verdenshelheden. Det overordnede, den bagvedliggende åndelige helhed kan kun anes gennem et nøje studium af enkelthederne. Hertil anvender han ikke blot de metodiske landvindinger inden for eksegesen, den klassiske filologi og den tyske retshistoriske skole angående kildens troværdighed og dens baggrund, men også kravet om, at enhver historisk størrelse kun må dømmes ud fra situationen og sine egne iboende love. Især er det staten som individ, der interesserer ham; den store civilisatoriske kraft. Udenrigspolitikken får overvægten hos ham, og han er enig med den hegelske skole i ved staten først og fremmest at forstå regeringer. Dermed er hans historie overvejende politisk historie, især politisk interiørkunst. Herhjemme videreførte Caspar Paludan-Müller Rankes tanker med en skarp kritik med hovedvægt på politisk historie, men også med den store historikers geniale greb som systemets højdepunkt og bekræftelse (divinationsgave).

De senere historister videreførte den tekniske side af Rankes virke, trangen til empiri og enkeltundersøgelser, men opgav tanken om en bagvedliggende åndelig enhed. I sammenhæng hermed kom en endnu stærkere betoning af staten og af den stærkeres ret; i den preussiske skole medførte dette, at historien skulle tjene nutidens politiske standpunkter. Men det kunne også som hos Erslev forenes med positivisme, således at den moderne videnskab pr. definition

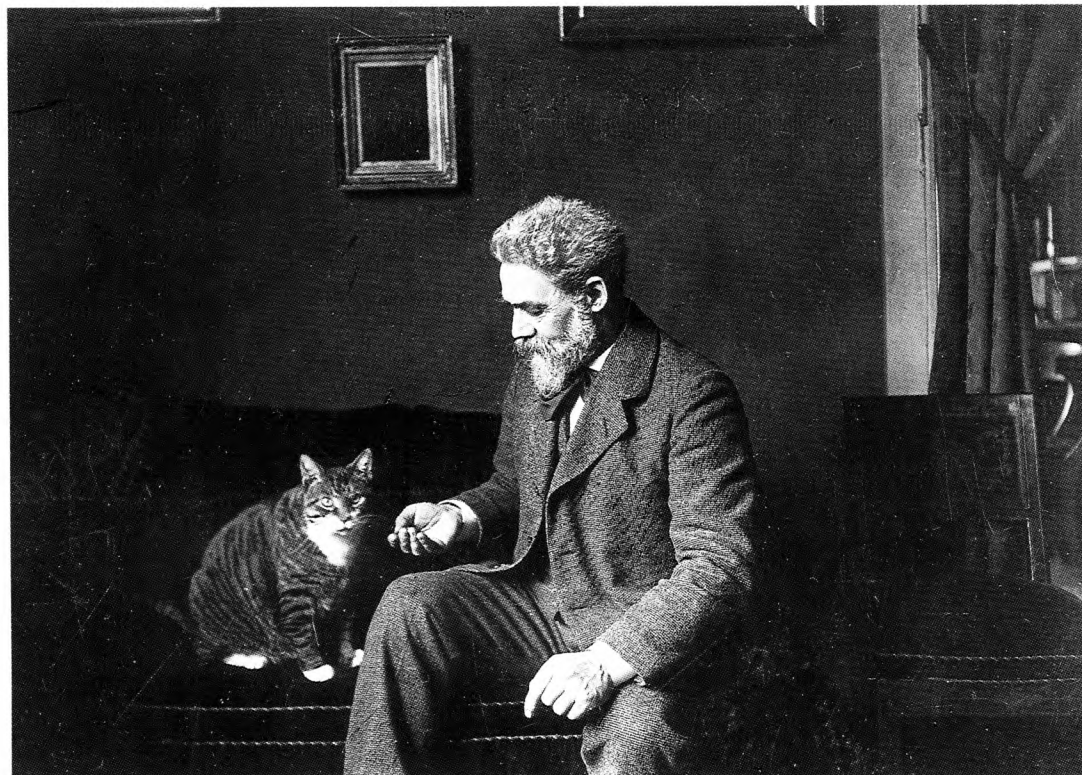
antoges at være upartisk og dermed i stand til at fælde ufejlbarlige domme.

Historismen var en del af den store romantiske bevægelse gennem hele det 19. århundrede; ønsket om at søge det oprindelige, den dobbelte bestræbelse efter det karakteristiske og det almen-gyldige, det anelsesfulde og divinations-tanken er romantiske ideer. Også den nationale interesse er romantisk – man tænke på folkevisernes store betydning for romantikken både litterært og musikalsk, en betydning der kulminerede med Chr. Richardts og Peter Heises opera *Drot og Marsk* fra 1878. Her er ikke alene emnet taget fra Marsk Stigviserne, og enkeltpartier er præget af folkevisen, men tekst og musik tilstræber som helhed en folkevisestil. Men for de nationale ytringer må man ikke glemme, at romantikken var meget international; kun hos dele af den nationalliberale og stærkt skandinavistiske generation kom der en tilbøjelighed til at søge altings oprindelse i det oldnordiske. Hos nogle blev det nationale nok en slags erstatningsreligion. Hos Steenstrup forsvinder tanken om helheden i mangfoldigheden aldrig, og han kan samtidig siges at adskille sig fra de nævnte historister ved at tage så mange kulturhistoriske emner op; noget som til gengæld er i bedste overensstemmelse med romantikken. I den henseende kan han siges at have virket i samme retning som Troels-Lund. Det indgår også i sammenhængen, at på et tidspunkt, da faget historie var ved at afgrænse sig skarpere udadtil, var Steenstrup den, der kom udefra; han var jurist af uddannelse og har selv udtalt, hvor meget den retshistoriske skole betød for ham.³ Modsat Erslev, som i hele sin uddannelse færdedes inden for faget og f.eks. hørte Paludan-Müllers propædeutiske forelæsninger, hvad Steenstrup ikke gjorde, og rejste til Berlin for at høre om kildekritik, hvorimod Steenstrup opsøgte retshistorikerne.

De konservatives videnskabssyn

I den kulturkamp, som fandt sted i årene efter 1870, kom de konservative i de forskellige grene af åndslivet til at mangle deres naturlige samlingspunkt, idet det teologiske fakultet var svækket efter Kierkegaards angreb og diskussionen om tro og viden i 1860'erne; senere af intern uenighed om, hvorvidt teologi skulle være en videnskab som andre videnskaber eller menighedens præsteskole.⁴ Der kom dog ét stort udspil fra konservativ teologisk side, nemlig Henrik Scharlings historieteologiske syntese *Menneskehed og Christendom*. Interessant er her hans fremhævelse af det umulige i en rent objektiv historieskrivning: *Den personlige Erfaring og Overbevisning danner forudsætningen for den verdenshistoriske Forstaaelse. – En reen forudsætningsløs Betragtning af Historien ... vil aldrig faa andet ud af Historien end en Hoben forvirrede Begivenheder uden Plan, uden Sammenhæng, uden Formaal.*⁵ I sine *Reisestudier* videreførte han tanken: *Kritiken er paa eengang det nittende Aarhundredes Styrke og Svaghed.... Kritiken har kun Betydning, hvor den har et givet Grundlag at arbejde paa; hvor et saadant mangler, kommer Kritiken til at svæve i Luften og medfører Holdningsløshed og Usikkerhed.*⁶ En tidlig advarsel mod relativisme.

Men i hovedsagen kom de konservative til at kæmpe ret alene inden for deres respektive områder. Det vil her være af særlig interesse at se på deres holdning til det nationale. Naturligvis er de nationale (og forsvarsvenlige), men de er det ikke i skandinavistisk forstand. Tværtimod lægger en stribe udsagn i forfatterskaberne afstand til danskernes stemning efter Treårskrigen samtidig med, at de nærer stor respekt for en skikkelse som Carl Ploug. Skarpt er det udtrykt af Ernst von der Recke i indledningen til Plougs *Efterladte Digte* : ... *det nationale Skryderi,*

Også Ernst von der Recke (1848-1933) blev gammel og var aktiv i en høj alder. Som digter repræsenterede han et romantisk skønhedsideal og vendte sig imod naturalismen. Han havde stor succes med skuespillet "Bertrand de Born" i 1873, skrev mange lyriske digte og er en af vore mest komponerede digtere. Senere gik han mere og mere over til en videnskabelig behandling af digtningen, først som metriker, siden som folkeviseforsker. Hans selvtillid vakte til tider anstød, men hans videnskabelige arbejder er uhyre solidt funderede. Han havde udpræget aristokratiske sympatier og interesser, fremhævede visernes oprindelse i adelen og tilegnede sit værk "Danmarks Fornviser" til Odd-Fellow-ordenen i Danmark. Karakteristiske for ham er nogle ord, han skrev under et portræt af Estrup: Held den, som gaaer mod Tidens Strøm! til Tidens eget Gavn:! Den vaagner dog engang af Drøm! og kranser Heltens Navn! – Fotografi i Det Kongelige Bibliotek.

der i Perioden 1848–64 stak Hovedet stærkt frem hos visse samtidige Digtere, og som i Virkeligheden er tydsnk i Ordets sletteste Betydning, var ham så fjernt som muligt.⁷ Jævnfør også Reckes digt til Ploug i hans *Blandede Digte* og digtet *Sophia Amalia (En Protest): At en tydsnkfødt Dronning var Danmark god*⁸ – skrevet på et tidspunkt, da "Jammersmindet" ellers dominerede billedet. Litteraturhistorikeren Julius Paludan udtrykker den samme skelnen mellem skandinavismen og personligheden Ploug i sin mindetale for denne.⁹ Også K.G. Brøndsted taler om *vort davæ-*

rende Hovmod samtidig med, at der ikke er tvivl om, at Ploug har en stor plads i hans hjerte.¹⁰

På samme måde mærker man videnskabeligt en afstandtagen fra skandinavismen hos dem. Julius Paludan bebrejder således N.M. Petersen og Carl Rosenberg, at de kun så på de nordiske kulturbevægelser, Oldnorden eller forholdet til de andre nordiske lande uden at sammenligne med de europæiske: (Litteraturen) *maa skildres paa de store almindelige Culturstrømningers Baggrund*.¹¹ I Reckes metrik og folkeviseforskning kommer det gang på gang til

udtryk. I sin disputats afviste han Svend Grundtvigs, N.M. Petersens og Carl Rosenbergs forsøg på at aflede viserne af olddigtningen, bl.a. ved at vise, at bogstavrim i middelalderen forekommer sjældent og i hvert fald ikke oftere, end at det kan være en tilfældighed.¹² I en anmeldelse af en fransk oversættelse af nordiske folkeviser skriver han: *Der er lidt af en Forgudelse i Pineaus Enthusiasme for vore Viser, som vi Nordboere let kunne tilgive, men som neppe kan staa for kritik.*¹³ Man kan også se P.A. Rosenbergs indsigelse mod, at Danmark før 1870 skulle have isoleret sig: *Vor Guldalders store Digtere lærte alle af Europa.*¹⁴

Man finder endvidere hos de konservative en afstand til positivistiske forestillinger om en rent objektiv videnskab, jf. Scharlings ovenfor citerede udtalelser. Tydeligt mener således K.G. Brøndsted, at historien skal indeholde livsværdier, ligesom kunsten: *Den saakaldte "Historiens Dom" har i mine Øjne intet majestætisk eller inappellabelt ved sig, eftersom den kan kuldkastes naarsomhelst, ikke blot ved nye Kendsgeringer, men ogsaa ved nye Belysninger.*¹⁵ Og: *Aandshistorien er nødt til at være karakteriserende, det er (mere eller mindre) dømmende ... den er jo ikke selvregistrerende ... der er aldrig skrevet og kan aldrig skrives en Aandshistorie uden præget af Forfatterens moralske Standpunkt, hans positive eller negative Forhold til godt og ondt.*¹⁶ Steenstrup indtager her nærmest et mellemstandpunkt; han finder Ranke for kølig, men Grundtvig for ivrig efter at fælde domme. Han skriver: *De Handlinger, Begivenheder og Personer, som Historikeren naar til at kunne fremstille, skal han vel ikke undlade at bedømme, men han skal vogte sig for at gøre dette til en Hovedopgave for sit Arbejde. Thi først og fremmest gælder det for ham at forstaa og at forklare;*¹⁷ dette er meget historisk. Men at forstå er ikke det samme som at forklare; når forskeren forklarer,

ser han individualiteten i en større sammenhæng og er måske ikke ved at afsige dommen, men nok ved at opstille præmisserne. Den samme både-og-holdning specielt med henblik på det nationale kommer frem i en avissamtale fra 1924: *Imellem Chauvinismen og den klynkende Historieskrivning er der et meget stort Spring – der er en Mellemvej, som hedder den rolige Betragtning. Det er den rigtige.... Naturligvis er det umuligt at skabe en objektiv Historieskrivning, fordi enhver Historiker maa skrive ud fra sin subjektive Opfattelse af Begivenheder og Personer – men at vi i alle Lande stræber efter at se Tingene ogsaa fra Modstanderens Standpunkt, er dog vist.*¹⁸

De egenskaber, Steenstrup fremhæver hos brygger Jacobsen – personlig religiøsitet, udadventt praktisk evne og offervillig kunstbegejstring – er gennemgående i forfatterskabet.¹⁹ Den nære sammenhæng mellem etik og psykologi er karakteristisk for disse forfattere; blandt talrige eksempler kan nævnes Thomas Langes noveller *En Sonnet af Adam Homo* og *Et Portræt*.²⁰ Man finder den også hos Steenstrup f.eks. i skildringen af Knud den Hellige.²¹ Fantasien er nødvendig i kunsten: Julius Paludan påviser i sin bog om Zola,²² hvordan forfatterens fantasi gang på gang gennembryder naturalismens program og får ham til at forsynde sig mod sine egne teorier; men den er det også i videnskaben: Steenstrup fremhæver, at den er en nødvendighed for historikeren, der skal søge oplysninger, ligesom indlevelsesevne, *den indtrængende Forstaaelse*.²³

I Erslevs skygge

Litteraturen om Steenstrup er begrænset; når Povl Bagge skriver om historieforskningens videnskabelige karakter, undlader han helt at omtale Steenstrups svar til Erslev;²⁴ det samme gæl-

der Karsten Thorborgs *Arbejds-papirer*.²⁵ I historiografiske fremstillinger spiller han også en ringe rolle. Knud Fabricius' gennembrudsartikel omtaler ham kort og kontant, *slutter sig kun delvis til den nye Methode, anlægger et aristokratisk Helhedssyn og nærer en rent personlig Kærlighed til de af ham behandlede Emner*.²⁶ Den sidste bemærkning er ikke mindst karakteristisk for positivismen ved at opfatte det som negativt, der for Steenstrup snarere har været en forudsætning. Den historiografiske debat i 1970'erne beskæftigede sig helt overvejende med Erslev og Arup.

Ellen Jørgensen har givet en fyldig, bibliografisk præget og ret positiv omtale i Dansk Biografisk Leksikon.²⁷ Af Steenstrups teori går hun næsten kun ind på hans kritik af Erslev i *Dagbladet* 23. marts 1891. Også Thelma Jexlev giver en ret positiv omtale i indledningen til udgaven af Steenstrups studier over den danske kvindes historie – fremhæver hans beskrivelse af renæssancens betydning for kvindens stilling – og kalder *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer* for den bedste introduktion til Steenstrups forfatter-skab.²⁸

Jens Henrik Tiemroth omtaler Steenstrup i forbindelse med de radikale historikere; betegner ham som tilhørende en ældre kritisk skole, med et hermeneutisk, romantisk menneskesyn og en historistisk verdensopfattelse, med et intuitivt, subjektivistisk erkendelses-ideal og et uhyre bredt emnevalg, der tilsammen giver en syntesehistoriker.²⁹ Jens Chr. Manniche har i sin disputats om Erslev modvilligt indrømmet, at Steenstrup nok var overlegen i en vis teoretisk sammenhæng (den hermeneutiske cirkel), men han søger dog at undgå konklusionen ved at skyde på *hans i det hele konservative indstilling*.³⁰ Manniche har et problem: Der er noget, der ikke passer i skemaet – bogen er ikke for intet skrevet i 1970'erne –

han bruger sit forudfattede billede af Steenstrup til at afvise et træk, der peger i modsat retning, og viser dermed det selvbekræftende i en sådan ibåssætning, i stedet for at undersøge det interessante i, at en konservativ havde set længere end en radikal. Nu er Manniches ærinde jo ikke Steenstrup, men Erslev, men han afskærer sig også fra en mere nuanceret opfattelse af denne ved at affærdige Steenstrup på denne måde.

Derimod skriver Kai Hørby, at Steenstrup i langt højere grad var tilstandenes end begivenhedernes historiker og ydede en væsentlig metodisk indsats på et højere forskningsniveau end den elementære kildekritiks. Han fremhæver hans åndelige bredde og menneskelige rigdom, men mener dog, at hans bind af *Danmarks Riges Historie* viser en overdreven pietetsfølelse over for Saxo.³¹

En fyldig og i vidt omfang forstående og anerkendende omtale er givet af Leo Tandrup i Dansk Biografisk Leksikon;³² han går nærmere ind på Steenstrups tankeverden og teori, fremhæver *Historieskrivningen* fra 1915 som teoretisk værk, men slår sig til gengæld løs i bestræbelsen på at presse Steenstrup ind i gængse forestillinger om en "victorianer". Udtalelsen: *Han så ikke forskerens nutidsbundethed* virker meget mærkelig ud fra de værker, som Tandrup selv henviser til.

Steenstrup og von der Recke

Det forekommer mig både med henblik på Steenstrups holdning og på hans bredde at måtte være nok så givende at sammenligne ham nærmere med en af hans åndsfejlere uden for faget historie som med de radikale historikere. Her er Ernst von der Recke oplagt, fordi de begge har forsket i folkeviser. De inspirerede gensidigt hinanden, men det, at de begge var konservative, betyder ikke, at de kan sættes på én formel: Recke er mindre national, mere aristo-

kratisk end Steenstrup. Hos Steenstrup går det nationale fællesskab og det i befolkningen selvgroede gennem hele forfatterskabet, Recke ser derimod en elite som ophav (... *en Digtning af Værd for Samtid og Eftertid er aldrig seet at udgaa fra Andet end det Lag, der sad inde med den efter Omstændighederne største Intelligens og høieste Kultur*)³³ og er meget tilbageholdende i national henseende:

*Det, at en Ting er dansk, er ingen Fordel, men – heller ingen Feil.*³⁴

Denne forskel viser sig i deres folkevise-forskning, ligesom forskellen mellem digteren og historikeren. Men begge hævdede den frie forskers standpunkt over for ensidig systematisering og åndløst holdarbejde, Steenstrup i artiklen *Fri Forskning og Skole* og mere underfundigt i et herligt naturbillede *Naturfølelsen overfor Danmarks Skove*,³⁵ hvori han beskriver bøgerne, der står tæt sammen og lukker hinanden ude fra lyset, hvorimod egen står frit, men gerne ser ungdommen om sig, Recke i udtalelsen om, at han går sine egne veje uden at agte så meget på andres, og at han tror, det giver større udbytte, end om det modsatte kunne siges.³⁶

Steenstrups individualitetsprincip kommer klart frem i udtalelsen:

Vi har i Historien at gøre med et Stof af en helt anden Art end hvad der ellers omgiver os i Naturens Verden, levende eller livløst. Vi står overfor Individualiteter, saaledes som de fremtræder i Folkeslags, Samfunds eller Personligheders Skikkelse.

*Vi skal vide, at Samfundet har en individuel Karakter, opfatte og forstaa den, men ogsaa, at det til en anden Tid kan være undergaaet en Forandring og have skiftet Sind og Lune, Syn og Smag.*³⁷

Netop ud fra sin opfattelse af historien som individualiteter skriver han også, at en sammenligning må inde-

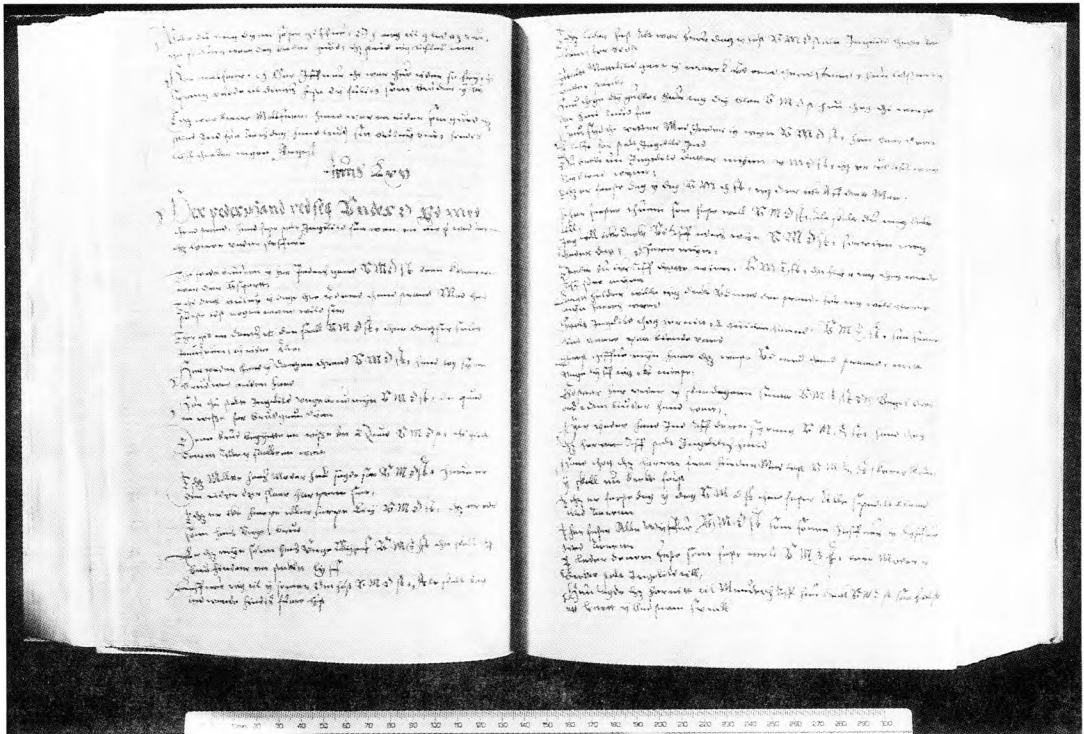
holde en vis ensartethed i de sammenlignede led.³⁸

Denne holdning præger Steenstrups historiesyn og også hans forskning inden for de to områder: folkeviseerne og stednavnene.

Folkeviseerne

I 1891 udgav Steenstrup bogen *Vore Folkevise fra Middelalderen*. Den sidste del af titlen er ikke det mindst vigtige: Han vil nemlig udskille de ældste viser og viselementer fra renæssancens. Han vil bestemme middelaldervisernes ydre form og indre indhold. I forordet opstiller han en hel serie af modsætninger mellem *det Gamle* og *det Nye*, mellem *det Oprindelige* med *den rette Tidskolorit* og *det tilfældigt Paaheftede*, mellem *Digterens originale Frembringelse* og *Hukommelsens Feiltagelser*, mellem *den ægte og rette Tone* med *dens Naturlighed* og *Simpelhed* og *det Uskjønne* samt – med et billede fra tidens interesse for kalkmalerier – mellem *livfulde Billeder* og *hvide Mure*. Man mærker sig også, at han har ønsket at skrive en fremstilling, der var læselig for alle, og sætter det naturligt i forbindelse med udtalelsen om, at det er *Folkets Fantasi*, der har frembragt viserne. Når Steenstrup omtaler folkeviseerne som *hin evig rindende Kilde*, udtrykker han også en holdning til dem som den ældste nationale digtning, der bærer kimen til alt det følgende.³⁹

Steenstrup opstiller en række skelnemærker, som peger på renæssancens smag: Et fremtrædende lyrisk element, det subjektive, brugen af "jeg", direkte tiltale af tilhørerne, moraliseren og ønsker, ordsprog og almene sandheder. Med inddragelse af visernes oprindelige formål, dansen, når han frem til, at i de ældste viser, bortset fra omkvæd og eventuelt første strofe, træder sangeren selv mindst frem, hvorimod de nævnte

I 1500-tallet skrev især adelsdamer viserne ned. Denne nedskrivning, "adelsoverleveringen", står i modsætning til den foregående tid, da man lærte viserne udenad, og de overleveredes mundtligt. Nedskrivningen fandt sted på et tidspunkt, hvor smagen nok havde skiftet, og viserne ikke længere brugtes som danseviser. Dette store håndskrift, "Karen Brahes folio", er fra omtrent 1550 og indeholder over 200 viser. Det har sit navn, fordi det nu findes i det bibliotek, som blev opbygget af den lærde Karen Brahe (1657-1736), som altså ikke har noget med håndskriftets tilblivelse at gøre. Biblioteket kom efter hende til Odense adelige Jomfrukloster og beror nu i Landsarkivet for Fyn. - Foto Wermund Bendtsen.

elementer tyder enten på en sen vise eller en sen tilføjelse, som udtrykket "det vil jeg for Sandingen sige", som han betegner som en fyldekalksline, der blev brugt, hver gang hukommelsen svigtede. Han beskriver selv sin metode sådan,⁴⁰ at han vil lave en række enkelte undersøgelser og følge hver vej, så langt han kan, og når sigtelinierne alle træffer de samme viser, mener han at være nået til en rigtig inddeling. Man må også sige, at han har gennemført enkeltundersøgelserne ud fra en udpræget følelse af sammenhæng, og *Vore Folkeviser* er en af hans mest velformede og pædagogiske bøger.

Han søger altså som filolog at analysere visernes form og som historiker at

bestemme de oprindelige lag. I et særligt kapitel gør han rede for de historiske visers forhold til den begivenhed, de beskriver. Om "Kongemødet i Roskilde" siger han, at den ligger mistænkelig nær på Svend Aagesøns krønike og slutter, at den er en middelaldervise, men intet har med det 12. århundrede at gøre. Billedet af dronning Dagmar modsiges ikke af andre kilder, derimod ved vi ellers intet om Bengerd, og det lyse billede af hendes forgænger har kunnet skygge for en dronning, *der maaske ikke ret havde vidst at gøre sig yndet*; hendes sønners opførsel har kunnet falde tilbage på hende. Han minder om, at navnet i middelalderens løb kom til at betyde en old kvinde, og anser visen om

Dronning Berngerd.

Nætet / plejer mand at sige / følger Mandens
 ul hufet. Saa gaar det her til met Dagmar oc
 Berngerd. Den ene sticket sig vel / oc loed it ærlige
 Naffin effter sig. Den anden for sin Wdydelighed/
 er oc icke forger / men lidet til det beste. Derfaare
 settis det til Exempel/ saa vel for de høye som lassue/
 rige som fattige etc. Begyndelsen aff denne Vise/ er
 eff icke kommen til hende. Det wi haffue bekommet
 haffue wi oc saa merdeelt. Det maa oc være
 nocksom her om/ vden der vaar mere
 Sig oc Dyd paa ferde
 at tale om.

XXVI.

Arlæ om Morgenen lang før Dag /
 Morgengaffue hui kreffuude for sig:
 Giffue i mig kiære Herre Samso/ oc en
 Guildkrone aff huer en Mø. Vee da vorde
 hende Berngerd.

Kongen suarede hand Berngerd saa/ Jom-
 fru noget mindre i bede maa : Der er saa man-
 gen fattig Mø/ formaar det ey alt for sin død.

Min kiære Herre lader det saa være/ i lade
 icke Fruer Skarlaggen bære: Min Herre den-
 ne Bøn maa i mig vide / i lade icke Bonde-
 Søn god Hest ride.

Hvad Fruer best kand kjøbe for sig/ det skal
 huer vel maa slide for mig: Formaar hand
 Bonde Søn Hest at føde/ for hannem legge
 wi den icke pde. Vee da vorde

Min

Min kiære Herre lade wi det gaa/ i lade vo-
 re Land mer Jernien/cker beslaa : Saa kommer
 der ingen vd eller ind / vden Told Mand eller
 Quind. Vee da vorde hende Berngerd.

Hvor skulle wi saa meget Staal saa wi kun-
 de baade Land oc Vand beslaa : Min kiære
 Jomfru i fare i mag' effter eder vil ellers kom-
 me stor slag. Vee da vorde hende

Wi ville fare til Ribe i Vinter Leje/ der fin-
 de wi saa mange gode Smede : Wi smede baa-
 de Nogle oc Laaff til lige / Plogjern oc Lund-
 stæke maa icke suge. Vee da vorde

Den Bonde skal føre Kol oc Vix den Vor-
 ger skal betale den Smed : Herre i lade eder si-
 ge oc raade / i skulle der aff vel finde stor Wade.
 Vee da vorde hende Berngerd.

Min Fader vaar en Konning for mig hand
 haffde en Fader til Kong for sig : Vden sig
 Paafund Danste Konger sig føde, oc legge icke
 Bønder oc Berger strax pde. Vee saa vor-
 de dig Berngerd.

Kiære Herre hvad tør Bonden mere ved /
 end vandre Dør oc slagre led: Hvad skal Bon-
 den mer mere i Vo' for vden tho Dren oc en
 Ko. Vee da vorde hende Bernaerd.

Hvilken Bonde Kone som føder en Søn/
 hun giffuer mig en Dre Guld ston: Men føder
 hun Daatter sia saa ven hun affuer da hestien
 for huer oc en. Vee da vorde hende Bernaerd.

S

Das

Visen om dronning Bengerd i Anders Sørensen Vedels udgave. Anders Sørensen Vedel (1542–1616) var en borgerson og teolog, der ved adelig protektion fik mange litterære opgaver. Hans ligprædiken over Frederik 2. i 1588 er berømt. Som forstudium til en stor Danmarkshistorie udgav han i 1591 "It Hundrede Vduaalde Danske Viser", den første trykte folkevisesudgave. Han omdigtede viserne og tilføjede moraliserende vers. En del af Steenstrups kritik gik ud på at komme bag om disse forandringer til visernes middelalderlige form. - Foto Det Kongelige Bibliotek.

Bengerd for et modstykke til Dagmarvi-
 sen fra en sen tid.

Kr. Erslev vendte sig imod dette;⁴¹
 han mener ikke, den på noget punkt
 skiller sig ud fra hovedmassen af vore
 viser om historiske personer. Han tror,
 den er fra samtiden og derfor et fuld-
 gyldigt udtryk for folkets opfattelse af
 Berengarias karakter. Netop derfor bli-
 ver dronningens dramatiske endeligt
 for Erslev et eksempel på den vidtgå-
 ende digteriske frihed, visedigterne har
 haft.

"Niels Ebbeson" anser Steenstrup for
 samtidig.

En sammenligning med Ernst von der
 Reckes forskning viser både gensidig in-
 spiration og en forskel i synsvinkel.
 Steenstrup slutter sig helt til Reckes
 afvisning af, at folkeviserne skulle
 stamme fra olddigtningen, undersøger i
 hvilke håndskrifter, bogstavrim fore-
 kommer, og i hvilke viser. På dette
 grundlag mener han, at disse rim hæf-
 tes på efterhånden, og at de stammer
 fra den senere, kunstmæssige Tid. Men

han går videre og finder en stor afstand fra samtidig færøsk og islandsk digtning. På disse øer levede stadig saga- og eddadigtningen, og viserne var kun en gren af en stor poetisk litteratur, hvor det ene let kunne påvirke det andet, og hvor lærde, især præster, øvede større indflydelse, hvorfor viserne fik *et mere bevidst og literært Præg*.⁴²

Linien med undersøgelse af forskellene i forhold til færøsk og islandsk digtning viderefører Recke i en afhandling,⁴³ hvor han på både sprogligt og emnemæssigt grundlag skelner mellem en østnordisk og en vestnordisk visegenre. I den sidste spiller jætter og dværge og slægtshævn en fremtrædende rolle; de danske viser med lignende motiver mener han nu at kunne bestemme som indvandrede fra Færøerne. I sine *Folkeviseredactioner*⁴⁴ skriver han, at det er Steenstrups fortjeneste *at have sondret mellem Visedigtningens forskellige Lag. En sikker Tidsbestemmelse vil imidlertid vedvarende frembyde uovervindelige Vanskeligheder, idet neppe et eneste sikkert Kriterium nogensteds forefindes. – Til at paa-pege en Vises absolut ældste Form ere vi ingensteds istand*. Derimod gælder det om at finde det poetisk mest tilfredsstillende frem. Viserne skal ikke give kulturhistoriske oplysninger efter *et rent archæologisk Princip*.

Recke udtrykker vel derved den senere romantikers opfattelse med en ændret vægtfordeling i forhold til guldalderdigterne; han har andetsteds udtalt, at *Den kunstneriske Sandhed er af en anden og højere Art end den Faktiske, historiske, jeg kunne fristes til at sige tilfældige Sandhed, der i sin Løsrevet-hed som enkelt Fænomen oftest er en Løgn, ialtfald en Meningsløshed for den ideale Betragtning*.⁴⁵ Sammenlign Inge-mann: ... *den i al betydende factisk Sandhed skjulte æsthetiske Sandhed*.⁴⁶ Det afgørende er her, at Recke søger den æstetisk vellykkede tekst.

Steenstrup har vel i almindelighed

ment og i et enkelt tilfælde direkte skrevet, at *det mest Poetiske ogsaa er det Oprindelige*. Jf.: *Allerede disse Slutningsverses upoetiske Karakter viser dem hen til en sen Tid*. Og: *At disse tre Vers hverken tone gammelt Flag eller poetisk kunne opveie de simple Linier i de andre Former, turde være sikkert*.⁴⁷ Recke, som vel særlig har studeret de indvandrede viser, mener ikke, man kan antage, at en sådan vil være mest fuldkommen i sin første form i et fremmed land, men at der er tale om en proces, *medens Grundmotivet afstrefede det Fremmedartede og blev Kjød af Folkets Kjød, Ben af dets Ben, selve Originaliteten kan være vunden succesivt*. Forskerens skøn er så afgørende, at resultatet må blive en gendigtning.⁴⁸

Steenstrup fortsatte imidlertid sine undersøgelser over alder og sandfærdighed.⁴⁹ Han hævdede mod A.D. Jørgensen og Kr. Erslev, at en visedigter heller ikke dengang havde kunnet omdigte samtidige eller velkendte historiske begivenheder efter behag (jf. Erslevs ovenfor nævnte artikel). Han udvikler sin tanke om, at tæthed ved en velkendt beretning uden selvstændighed ikke tyder på samtidighed. Urigtighed kan være af forskellig art; den kan bygge på et almindeligt falskt rygte og har så næppe kunnet holde sig, når det blev opklaret. Eller den kan stamme fra et partistandpunkt og tyder da netop på samtidighed. Vigtig i Steenstrups argumentation er her sammenligningen med andre lande i samtiden: Der er ikke eksempler på, at man, undtagen i spotteviser, har kunnet lave samtidige forhold om efter forgodtbefindende. Det krav, man både i senere tid og i andre lande i middelalderen har stillet til en vise, er, at den skal fortælle sandfærdigt, som sagen nu er kendt. Dengang har der også været en offentlig mening, som snarest har været strengere i sine krav, f.eks. i æresspørgsmål. Dette er et karakteristisk eksempel på Steenstrups realkritik.

Evald Tang Kristensen (1843-1929) var folkemindesamler i stor stil og samlede hos den jyske landbefolkning ca. 3.000 viser, som han nedskrev direkte efter den mundtlige overlevering. Denne nedskrivning er grundlæggende for kendskabet til visernes melodier. En stor del af forskningsdiskussionen går på afvejningen af denne overlevering i forhold til adelsoverleveringen: Hvor er middelalderens digtning bedst bevaret? - Maleri af Hans Agersnap på Frederiksborgmuseet.

Senere prøver han at komme visernes oprindelse nærmere;⁵⁰ her beskæftiger også han sig med indvandring og anlægger et europæisk synspunkt: Han går atter ud fra visens nære tilknytning til dansen, peger på, at også de franske viser har omkvæd, og at disse har et lignende indhold som de danske. I Valdemarernes tidsalder var forbindelsen med Frankrig tæt, og udspringet kunne være her. Derefter går han nærmere ind på omkvædet, et meget lidt udforsket område. Hver vise har sit, som er forskelligt fra alle andres. De er mangeartede, og den enkelte vise bevarer sit oprindelige omkvæd uforandret gennem middelalderen. Her fremfører han også det synspunkt, at viserne trods deres tilsyneladende kunstløshed i det skjulte

fulgte de strengeste regler og fastholdt sine én gang valgte udtryk.

Recke afsluttede sine folkevisestudier med den store udgave *Danmarks Fornviser*, en titel der skyldes hans opfattelse, at betegnelsen folkevise er uheldig – han påberåber sig Steenstrup som meningsfælle; jeg har dog ikke i dennes forfatterskab fundet udsagn om dette – adelsvise ville efter Reckes mening være en langt mere dækkende betegnelse, navnlig med henblik på optegnelsen, men dog for eksklusivt i forhold til de vestnordiske viser. Recke skelner i det hele taget mere mellem almueviserne og adelsviserne end Steenstrup; de første bevarer bedst handlingens tråd, de sidste enkelthederne. Hans udsagn om, at middelalderens særpræ-

gede digtning bør gives som en helhed for sig uden sammenblanding med noget senere, er også helt dækkende for Steenstrups holdning; og han mener trods alt, at den mest helstøbte form i *Regelen* tør antages at være den oprindeligste. Måske har han på dette punkt nærmet sig Steenstrup. Også han giver klart udtryk for, at visen ikke er kunstløs, men tværtimod har en gennemført teknik, især i den fireliniede strofe. Recke følger Steenstrup i at henvise "Kongemødet i Roskilde" til en sen tid, ligesom også "Dronning Bengerd"; "Niels Ebbesøn" betegner han som den eneste i streng forstand historiske. Kongens møde med skovjomfruen i "Marsk Stig" vil han modsat Steenstrup ikke godtage som middelalderligt.⁵¹

Steenstrup kalder i sin anmeldelse af 1. bind fremstillingen *et skøn, der nærmer sig den afgørende bevisrække*, retfærdig med hensyn til hvad hvert enkelt folk har ydet, *snarest kunde der vel rettes en anke fra dansk standpunkt*.⁵²

Stednavnene

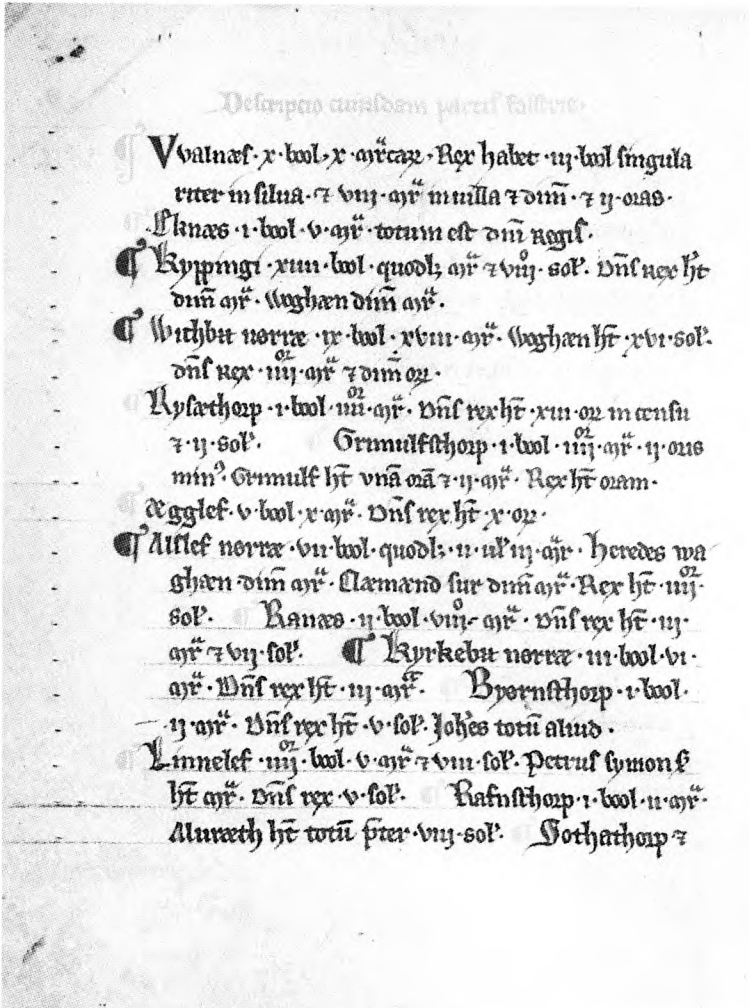
Stednavnestudierne er et andet af de områder, hvor Steenstrup har virket mest forskningsinspirerende. I to artikler fra 1890'erne gav han et metodisk grundlag for navnenes anvendelse i bebyggelsehistorien og i religionshistorien og udbyggede det senere med flere fremstillinger.⁵³ Han sammenligner bynavnenes endelser med størrelsen af deres tilliggender og finder, at den enkelte endelse peger mod et bestemt tilliggende. Han påviser, at intet nordisk stednavn, i hvilket en guds navn indgår, viser hen til en bopæl eller bebyggelse.

Der er en lighed både mellem hans fremgangsmåde over for viser og navne, og mellem de resultater, han når til. Han skelner skarpt mellem navngivningen efter middelalderens slutning, især i det 19. og det 20. århundrede, og den tidligere. Den nyere har en langt mere

tilfældig og modepræget karakter.⁵⁴ I den ældre finder han ligesom i viserne en selvgroet regelmæssighed: Han sammenligner i Falsterlisten bynavnenes endelser med byernes tilliggender og finder, at de enkelte tilliggender i hver navnegruppe har nogenlunde ens størrelse. Ingen bebyggelser eller menneskelige bopæle opkaldes direkte efter en gud, derimod gerne efter en mand, hvis navn var afledt af gudens (Odense); guders navne knyttes direkte til naturforhold. Hvad dansen er for viserne, er beligheden for navnene; stedets natur og dets praktiske anvendelse var et hovedemne for navngivningen. Han opstiller den regel, at man bør undersøge, om der til de samme navne ikke svarer den samme beligheden, som dog også kan have forandret sig. Omvendt kan naturforholdene bidrage til forståelsen af ord, der ikke længere findes i sproget.

Om skikkelserne i de gamle viser i modsætning til de senere skriver han, at de ikke er abstrakte begreber, men navngivne personer, *ikke en Svend og en Jomfru, men derimod Ridder Oluf og Jomfru Else ... ikke Fru Invidia i egen ætheriske Person*.⁵⁵ For navnene er det et hovedsynspunkt, at de er nøgterne, god og nyttig agrarisk prosa.⁵⁶ Nøddebo betyder kvægskur, og nyttige planter og skovens træer, men ikke roser og liljer findes i navnene. I et humoristisk afsnit beskriver han, hvordan man ikke i gamle dage ville finde på at opkalde en bakke efter himlen.⁵⁷ I begge tilfælde gælder det, at det gamle trods sin regelbundethed er mere karakteriserende, har mere personlighed, mere liv end det senere. Og ligesom man i senere tid blandede poesi ind i navngivningen, kom lyrik, subjektivitet ind i viserne. Sammensætningerne med fager kan narre, da dette ord i ældre tid mere har betegnet frugtbarhed end skønhed, navnene er heller ikke så gamle, og i nogle tilfælde kan der være tale om et andet ord.

Alle gamle Stednavne er dernæst al-

Begyndelsen af Falsterlisten i Kong Valdemars Jordebog. Den såkaldte Kong Valdemars Jordebog er et håndskrift af broget indhold fra ca. 1300. Et af elementerne er en fortegnelse over landsbyerne på Falster med angivelse af deres tilliggender og af, hvor megen jord kongen ejede dér. Mange af stednavnene forekommer i denne liste i deres ældste, kendte form. Steenstrup grundlagde den statistiske metode, som prøver at forbinde landsbynavnenes endelser med bestemte størrelsesforhold. Tanken er, at den gode og let tilgængelige jord er taget i besiddelse først, og at de største landsbyer må være de ældste. - Foto Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

vorlige.⁵⁸ De opkalder ikke efter, hvad der ikke findes, som "Brødløs". Med hensyn til viserne skriver han i forbindelse med, at en del af omkvædene om sommer og blomster må henvises til sen tid: *Den Alvor, den dybe Stemning, det rige Tankeindhold, som de gamle Omkvæd i saa høj Grad rummede, er gaaet tabt, og en vis lys Ensformighed har begyndt at brede sig.*⁵⁹

Han fremhæver både visernes og navnenes nationale karakter. De første afviger ikke blot fra de færøske ved at være mindre lærde, men også fra de tyske ved at være mindre lyriske. De udtrykker folkeindividualiteten: *I den*

danske Folkeviser fra Middelalderen har aabenbart Folkets Fantasi, dets digteriske Evne og fortællende Drift fundet sit eneste Afløb.⁶⁰ Både i tal og i værdi overgår de det øvrige Nordens, det store antal historiske viser er en ejendommelighed, og vi har de tidligste optegnelser. De danske visers episke indhold og undgåen ethvert "jeg" bunder i noget, *der var egent for Folkets Naturel.*⁶¹ Derfor blev dette træk særlig fremtrædende hos os. I denne sammenhæng må hans betoning af visernes enkle sætningsbygning, med sjældne inversioner, deres enfold, deres mangel på mytologiske, bibelske og historiske hentydninger og på

udførlig dragtbeskrivelse, kort sagt, hele deres enkle karakter, vel også ses.⁶² For Steenstrup må alt dette have udgjort en helhed. Tilsvarende har hele navneforrådet lige til Ejderen et ensartet præg, der er ikke foregået noget folkeskifte som i England, og når tysk mode har været rådende, har den især sat sig spor på herregårdene, mens *det rigtige Bondeland beholdt fuldstændig sit danske Præg*.⁶³

Om herregårdsnavnene på -lund og -dal skriver han, at der som modsætning til ældre navneskik kun er tale om *at følge en Skik og ikke om at give et Navn, som virkelig karakteriserede Stedet*. De mangler altså sand individualitet.

De sønderjyske stednavne har han viet en særlig afhandling, hvis formål netop er påvisningen af det ensartede præg til Ejderen, og som indgår i et nationalt præget samleværk; i den sammenhæng kan også nævnes hans artikler om stednavne i Flensborg Avis.⁶⁴ Hans nationale engagement har også fundet direkte udtryk i behandlingen af andre enkelte spørgsmål: Det overordnede tema er her, hvorvidt forskellene mellem landsdelene er modsætninger eller afvigelser. I 1907 tog han over for en svensk forsker spørgsmålet op om de bornholmske stednavnes danske oprindelse; han fremhævede landsdelens særpræg, at der ikke var landsbyer, kun enkeltgårde, og at "by" derfor betegnede den enkelte gård; både Bornholm og Jylland savner byer på -løse, fraværet af -lev beviser ikke noget, da denne navnetype er ujævnt repræsenteret i de danske landsdele; hvorimod -inge, -sted og mange andre er sammenfaldende. Konklusionen er, at forskellene skyldes naturforhold og ikke en anden national oprindelse.⁶⁵ Stednavnenes nære tilknytning til stedet er også en væsentlig del af argumentationen i to artikler om Jylland og om ønavne; landsdelenes ejendommeligheder er ikke modsætninger mellem landskaberne, men *Afvigelser*

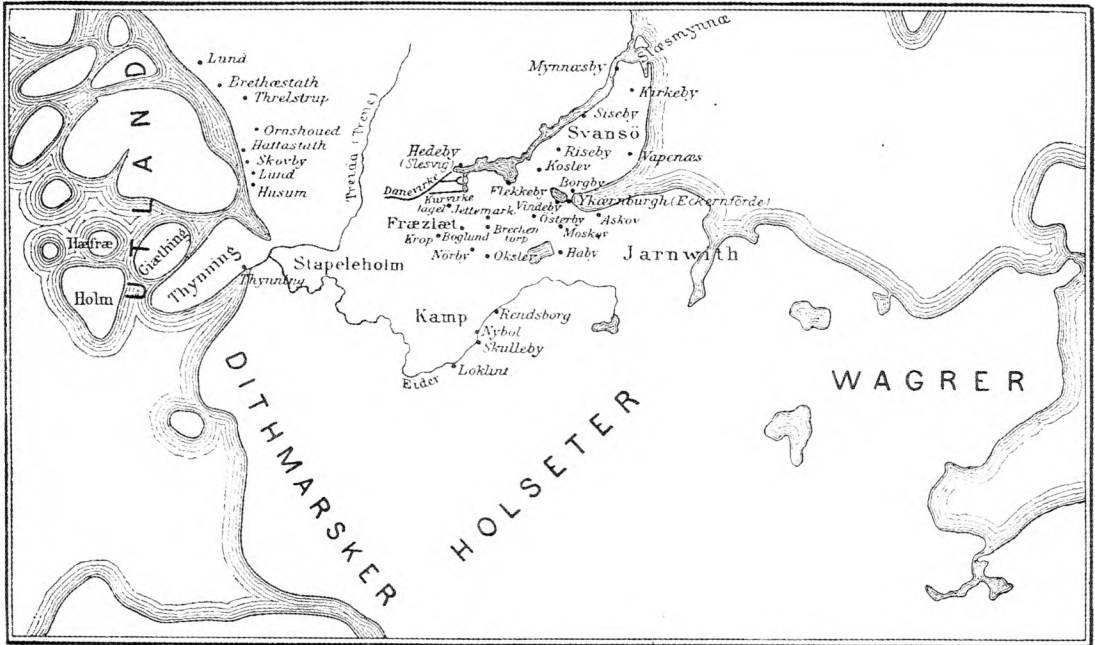
indenfor det fælles folkelige i vor Nationalitet.⁶⁶

I sine værker om vikingetidens historie bruger Steenstrup stednavnene i sin argumentation for kolonisation i stor målestok i Normandiet og udtaler, at kun stednavnene kan give vejledning om, hvorfra vikingerne i England kom.⁶⁷

Svarende til hans forbehold over for sammenligningen med de færøske viser er udtalelsen: *Jeg kan i det Hele sige, at jeg altid har næret Frygt for at gaa til Udlandet, inden jeg paa alle Maader havde søgt at hente alt det ud af Stoffet, som det selv i Virkeligheden indeholdt*. Han argumenterer for, at -um er en gammel dativ pluralis, næsten ældre end landskabslovene; dativformen kan let forekomme, man boede i, på, ved, under. Husum = i husene. Når man har villet antage, at -um havde betydningen "hjem", er det under indtryk af norske, svenske og andre navne, som *en europæisk Nødvendighed*.⁶⁸ Man ser her den nøje sammenhæng med hans teori, når han siger, at der skal være en vis ensartethed i de sammenlignede led. Og individualitetsprincippet viser sig igen som en søgen efter navnets forudsætninger i stedet.

Hans holdning til den mundtlige overlevering er derimod ikke entydig. Om stednavnene skriver han, at *Almuen paa Landet med mærkelig Sejhed har bevaret den ældgamle Udtaleform*. Om viserne, at de gamle optegnelser vejer tungere end mundtlig tradition, og særligt om omkvædene: *Ved at granske nøjagtigt, hvad der tilhører Middelalderen og den nærmest følgende Adelsperiode, ved ikke at lade sig vildlede af moderne Optegnelser fra Folkemunde vil man dog erfare det rette Forhold*.⁶⁹

Allernærmest kommer Steenstrups folkevise- og stednavneforskning hinanden i en lille artikel om det særprægede folkeviseudtryk "han red sig under ø". Han skriver, at denne stående vending *kan lære os lidt om vort Lands Bebyggelses- og Vejforhold i ældre Tid*. Stedsbe-

Steenstrups kort over "De danske Stedsnavne ved Sydgrænsen" fra Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie. Steenstrups artikel om de sønderjyske stednavne var både forskning og et indlæg i den nationale debat. Han betegner stednavnene som hørende til de mest talende minder i national henseende, understreger, at samtidige, tyske kort giver et fortegnede billede, og fremhæver, at man må søge til gamle kilder og til den stedlige befolknings udtale for at finde stednavnenes rette form. Han gennemgår de forskellige navnetyper og konkluderer, at stednavnene i Slesvig har samme form som i de andre danske landsdele, og at man heraf kan se, hvem der har været landets oprindelige indbyggere.

tegnelsen "under" bruges om den, der befinder sig tæt ved en kyst. De to gamle rejseruter var ridtet langs stranden over for "op paa Land", dvs. ind i landet.⁷⁰

Mellemstandpunkternes mand

Når det er fastslået, at de konservative efter 1870 ikke var nationale i skandinavistisk forstand, kan man se det som et resultat af nederlaget i 1864, men man kan også se det som et udtryk for, at de var arvtagere til de gamle helstatsfolk mere end til de nationalliberale. Steenstrup afviser de skandinavistiske teorier, men han lægger alligevel vægt på en national grundstemning, noget særegent, som ikke er resultat af et program, men er selvgroet. Sammenlig-

ningen med andre lande i samtiden spiller en væsentlig rolle i hans forfatter-skab, men hans metodiske krav er, at grundlaget for sammenligningen skal være i orden. Ligesom Ernst von der Recke og Julius Paludan ser han gerne de danske fænomener i sammenhæng med de europæiske kulturbevægelser, men er mindre tilbøjelig til at drage slutninger om påvirkning og understreger i hvert fald, at man først skal nå til bunds i det hjemlige fænomen. Er det et paradoks, at historikeren Steenstrup er mere national og dermed i en vis forstand mere romantisk end digteren Recke? Man kan lægge noget personligt i det, man kan også se det som et udtryk for Steenstrups historistiske standpunkt, ligesom tilbøjeligheden til at søge det oprindelige i det mest poetiske. Også i anden henseende er Steen-

strup mellemstandpunkternes mand, nemlig når det gælder subjektiviteten og historikerens dom. Han benægter eksistensen af en rent objektiv historisk skrivning, anser den vel ikke engang for ønskelig – også for ham hænger det psykologiske sammen med det etiske – men han giver slet ikke så utvetydigt udtryk for det som Henrik Scharling og K.G. Brøndsted. Over for den samtidige positivismes meget firkantede videnskabsopfattelse sætter han først og fremmest historismens krav om forståelse; erkendelsen af den historiske afstand som et middel til at komme bag om den, forsøget på gennem indlevelsesevne og stadig prøvelse af både helhed og enkelthed at udskille overleveringens forskellige lag og finde ind til emnets kerne, det væsentlige, det egentlige, det individuelle, for så herudfra at opbygge en systematik, der bygger på emnet selv. En sådan videnskabsopfattelse må i sidste instans være religiøst funderet. Hvis man ikke tror på en Gud, der sidder inde med den endelige erkendelse, fordi Han har skabt det hele, og som derfor er i stand til at lede – indirekte, ad subtile veje, men dog lede – forskeren til at gribe "det, det drejer sig om", kan teorier ikke hænge sammen.

Steenstrups intuitive historiesyn og skarpe kritiske sans fungerer så godt sammen i de to fagområder, som her er analyseret, at man nok skal være forsigtig med at lægge et problem, endsige en konflikt ind i det; et problem og en konflikt som tilsyneladende kun eksisterer i et andet historiesyn end hans. Han prøver at finde frem til både visernes og navnenes karakter ved stadig at sammenholde helhed og enkelthed og ved at inddrage omstændighederne. De kendetegn, han anvender over for de gamle viser, må nødvendigvis være subjektive, d.v.s. bygge på en helhedsopfattelse, som ikke kan bevises. Recke har sat sagen på spidsen, men nok ramt temmelig rigtigt med ordene om, at der næppe findes et eneste sikkert krite-

rium for tidsbestemmelsen, og at rekonstruktionen reelt er gendigtning. Historikeren Steenstrup har ikke kunnet godtage dette, men kan dog vanskeligt stille andet op end at prøve enhver synsvinkel så langt som muligt og derved nå en grad af sandsynlighed. Med hensyn til subjektiviteten og dommen er det nok ikke muligt at konkludere andet, end at han har ment, at historikeren skulle undgå yderpunkterne og anlægge et nuanceret standpunkt.

Men hermed er vi fremme ved et centralt spørgsmål i forhold til hele Steenstrups forfatterskab: Hvorfor holdt han sig i det store og hele til enkeltundersøgelser som disse i stedet for at skrive en stor, danmarkshistorisk syntese? Tiemroth kalder ham syntesehistoriker, og han er da også meget bredt orienteret og skriver sine enkeltstudier under en høj himmel. Men havde han ikke stået stærkere ved at skrive en syntese end ved at lade den være underforstået? Er det ikke paradoksalt, at han, der mindre end nogen anden var periodehistoriker, kun har givet en egentlig syntese af den tidlige middelalders historie? Da han udpræget ser det danske folk som en individualitet, kan man ikke sige, at hans historiesyn skulle stille sig i vejen for det.

En mulig forklaring kan anes i de konservatives situation som beskrevet ovenfor. Steenstrups stilling inden for faget historie som den respekterede, men isolerede – en stilling der ikke kan have været uden omkostninger – kan have fået ham til, bevidst eller ubevidst, at vige tilbage fra at skrive et værk, som på alle planer måtte blive et opgør med de radikale historikere. I en danmarkshistorisk syntese havde Steenstrup ikke kunnet undgå at fælde en dom, ikke mindst over sin samtid! Steenstrup kunne godt sige det, der skulle siges, men man kan under disse omstændigheder godt forstå, hvis de vigtige specialstudier har virket mere tiltrækkende end den meget store mundfuld,

som en hel Danmarkshistorie under alle omstændigheder må være. Til hans isolerede stilling kan også hans uddannelse uden for faget have bidraget.

Jeg synes også, at den sammenligning med Ernst von der Recke og andre konservative, som er forsøgt her, viser, at Steenstrups historiesyn og nuancerne i hans virke kommer nok så godt frem ved sammenligning med åndsfrænder uden for faget historie som ved at jævnføre ham med de radikale historikere. Lige så spændende som forskellen mellem Recke og Steenstrup er ligheden i deres opfattelse af viserne – at de trods den enkle form i det skjulte følger de strengeste regler. Her forenes deres iagttagelser med en romantisk tanke om, at poesens grundlæggende virkemidler ikke bygger på teori og lærdom, men er selvgroede.

Noter

1. Erik Dahl: *Folkeviseforskning i Norden*, 1956. Jørgen Bang: *Synspunkter på folkevisen*, 1972. Iørn Piø: *Nye veje til Folkevisen*, 1985. John Kousgård Sørensen og Vibeke Christensen-Dalberg: *Stednavneforskning 1–2, 1972–1979*.
2. F.eks. Georg G. Iggers: *Deutsche Geschichtswissenschaft. Eine Kritik der traditionellen Geschichtsauffassung von Herder bis zur Gegenwart*, München 1971. Den følgende fremstilling bygger især på Friedrich Meinecke: *Die Entstehung des Historismus*, Berlin 1936; Peter Meinhold: *Geschichte der kirchlichen Historiographie*, München 1967. Særlig om pietismen: Erich Beyreuther: *Geschichte des Pietismus*, Stuttgart 1978.
3. Johannes Steenstrup: *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, 1934, s. 11–13.
4. Svend Ellehøj m.fl.: *Københavns Universitet 1479–1979*, 5: *Det teologiske Fakultet*, 1980, s. 381–455.
5. Henrik Scharling: *Menneskehed og Christendom i deres historiske Udvikling, en Fremstilling af Historiens Philosophi*, 1872–1874, 1, s. 6–7.
6. Henrik Scharling: *Reisestudier*, 1892, s. 121.
7. Carl Ploug: *Efterladte Digte*, 1894, s. LXXXVIII.
8. Ernst von der Recke: *Blandede Digte*, 1890, s. 52–53, 121–123.
9. Julius Paludan: Carl Parmo Ploug, *Mellem Semestrene*, 1921, s. 179–182.
10. K.G. Brøndsted: Den lemniske Athene, *Fra det Fjerne*, 1911, anmærkninger. Samme: *Erindringer*, 2, 1932, s. 19–22, 52, 119.
11. Julius Paludan: *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede 1*, 1887, Forord.
12. Ernst von der Recke: *Principerne for den danske Verskunst*, 1881, bd. 1, s. 112.
13. Ernst von der Recke: Anmeldelse af L. Pineau: *Les vieux chants populaires scandinaves*, *Danske Studier* 1907, s. 160–165, her s. 161.
14. P.A. Rosenberg: *Erindringer*, u.å., s. 117 f.
15. Brøndsted: Den lemniske Athene (se note 10), anmærkninger.
16. K.G. Brøndsted: Anmeldelse af Julius Paludan: *Mellem Semestrene*, *Jyllandsposten* 17.12.1921.
17. Johannes Steenstrup: *Historieskrivningen. Dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal*, 1915, s. 232.
18. *Nationaltidende* 5.12.1924.
19. Johannes Steenstrup: *Carl Jacobsens Liv og Gerning*, 1922.
20. Thomas Lange: *Fortællinger*, 1885.
21. Johannes Steenstrup: Oldtiden og den ældre Middelalder, *Danmarks Riges Historie* 1, 1897–1904, s. 477–491. Jf. Jon A.P. Gissel: Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie, *Historisk Tidsskrift* 93, 1993, s. 47–64.
22. Julius Paludan: *Emile Zola og Naturalismen*, 1897.
23. Steenstrup: *Historieskrivningen* (se note 17), s. 177–184, 225.
24. Povl Bagge: Om historieforskningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift "Historieskrivning", *Historisk Tidsskrift* 10. rk. 5, 1939–1941, s. 355–384. Jf. afsnittet Er Historie Videnskab eller Kunst? i Steenstrup: *Historieskrivningen* (se note 17), s. 160–169.
25. Karsten Thorborg: *Arbejds papirer til historisk metodelære 1–2*, 1975–1976.
26. Knud Fabricius: Gennembrudet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne, *Historisk Tidsskrift* 10. rk. 5, 1939–1941, s. 385–411, her s. 395.
27. Ellen Jørgensen: Steenstrup, Johannes, *Dansk Biografisk Leksikon*² 22, 1942, s. 474–480. Samme: *Historiens Studium i*

- Danmark i det 19. Aarhundrede, 1943, s. 218–229.
28. Johannes Steenstrup: *Den danske Kvindes Historie*, repr. 1982, s. XII.
 29. Jens Henrik Tiemroth: *Erslev – Arup – Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. århundrede*, 1978, s. 40.
 30. Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition. Studier i dansk historievidenskabs forudsætninger og normer*, 1981, s. 167.
 31. Harald Ilsøe og Kai Hørby: Historie, i: Ellehøj m.fl.: *Københavns Universitet* (se note 4) 10, *Det filosofiske Fakultet* 3, s. 441–444.
 32. Leo Tandrup: Steenstrup, Joh., *Dansk biografisk Leksikon*³ 14, 1983, s. 33–38.
 33. Ernst von der Recke: *Danmarks Fornviser*, 1927–1929, bd. 1, s. VI.
 34. Samme: *Knud og Magnus*, 1881, 3. akt.
 35. Johannes Steenstrup: Fri Forskning og Skole, *Dagbladet* 23.3.1891. Samme: Naturfølelsen overfor Danmarks Skove, *Gads danske Magasin* 1923, s. 273–286.
 36. Ernst von der Recke: Om Folkeviseredaktioner, *Danske Studier* 1907, s. 167–172, her s. 172.
 37. Steenstrup: *Nogle Omrids* (se note 3), s. 23.
 38. Sst., s. 26–27.
 39. Johannes Steenstrup: *Vore Folkeviser fra Middelalderen. Studier over Visernes Æsthetik, rette Form og Alder*, 1891, Forord.
 40. Sst., s. 4.
 41. Kr. Erslev: Hvad vides der om Dronning Berengarias Karakter? *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1893, s. 353–371.
 42. Steenstrup: *Vore Folkeviser* (se note 39), s. 7, jf. s. 151, 159, 204.
 43. Ernst von der Recke: Folkevisestudier. Vestnordisk Indflydelse i dansk, *Danske Studier* 1907, s. 79–120.
 44. Ernst von der Recke: *Nogle Folkeviseredactioner*, 1906, s. 6.
 45. Ernst von der Recke: Nogle Bemærkninger i Anledning af Lector philologus' Kritik over "Archilochos", *Nær og Fjern* 339, 1879, s. 10–12.
 46. B.S. Ingemann: *Dramatiske Digte*, 1843, Fortale.
 47. Steenstrup: *Vore Folkeviser* (se note 39), s. 271, s. 40 og s. 160.
 48. von der Recke: Om Folkeviseredactioner (se note 36), s. 167–172.
 49. Johannes Steenstrup: Nogle Bemærkninger om historisk Sandhed i Visedigtningen, *Historisk Tidsskrift* 8. rk. 1, 1907, s. 138–152.
 50. Johannes Steenstrup: De danske Folkevisers ældste Tid og Visernes Herkomst, *Historisk Tidsskrift* 9. rk. 1, 1919–1920, s. 232–254, 355–397.
 51. von der Recke: *Danmarks Fornviser* (se note 33).
 52. Johannes Steenstrup: Anmeldelse af von der Recke: *Danmarks Fornviser*, *Nordisk Tidsskrift for vetenskap, kunst och industri* 1928, s. 240–241.
 53. Johannes Steenstrup: Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie, *Historisk Tidsskrift* 6. rk. 5, 1894, s. 313–366. Samme: Nogle Undersøgelser om Guders Navne i de nordiske Stedsnavne, *Sst.* 6. rk. 6, 1896, s. 353–388.
 54. Johannes Steenstrup: *De danske Stednavne*, 1908, s. 74.
 55. Steenstrup: *Vore Folkeviser* (se note 39), s. 107 og s. 205.
 56. Steenstrup: *De danske Stednavne* (se note 54), kap. 10.
 57. Sst., s. 66.
 58. Sst., s. 68.
 59. Steenstrup: De danske Folkevisers ældste Tid (se note 50), s. 369.
 60. Steenstrup: *Vore Folkeviser* (se note 39), s. 5.
 61. Steenstrup: De danske Folkevisers ældste Tid (se note 50), s. 392.
 62. Steenstrup: *Vore Folkeviser* (se note 39), s. 189–205.
 63. Steenstrup: *De danske Stednavne* (se note 54), s. 8.
 64. Johannes Steenstrup: De sønderjydske Stedsnavnes Vidnesbyrd om Folkets Nationalitet og Historie, *Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie. Dokumenter, Aktstykker, Kort og statistiske Oplysninger vedrørende Sønderjylland*, red. Franz von Jessen, 1901, s. 60–71. *Flensborg Avis* 16.5., 2.6., 13.6., 28.6., 2.10., 27.11. 1907, 29.1., 25.2., 18.3. 1908, 25.2., 28.2., 18.3. 1914.
 65. Johannes Steenstrup: Ere Bornholms Stedsnavne danske? *Fædrelandet* 1, 1907, nr. 10, s. 3–4.
 66. Johannes Steenstrup: Jylland og Jyder, *Historisk Tidsskrift* 8. rk. 3, 1910–1912, s. 1–49. Samme: Ønavne, *Sst.*, s. 70–78.
 67. Johannes Steenstrup: *Normannerne* 1, 1876, s. 175; 3, 1882, s. 92–93. Samme: Normandiets Historie under de syv første Hertuger 911–1066, *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter* 7. rk., *Historisk og filosofisk Afdeling* V.1, 1925, s. 255–265.
 68. Johannes Steenstrup: *Indledende Studier over de ældste Stedsnavnes Bygning*, 1909, s. 8 og s. 51–53.
 69. Steenstrup: *De danske Stednavne* (se note 54), s. 15. Se dog også Steenstrups an-

meldelse af *Samsøs Stednavne*, *Danske Studier* 1923, s. 39–45. Samme: De danske Folkevisers ældste Tid (se note 50), s. 357.

- Jf. samme: *Vore Folkeviser* (se note 39), s. 6. Bemærk dog også sst. s. 62–63.
70. Johannes Steenstrup: "Han red sig under Ø", *Fædrelandet* 1, 1907, nr. 16, s. 2.